

College voor Examens

GRIEKSE TAAL EN LITERATUUR VWO

Syllabus centraal examen 2016

Versie april 2014

Verantwoording:

© 2014 College voor Examens, Utrecht.

Alle rechten voorbehouden. Alles uit deze uitgave mag worden verveelvoudigd, opgeslagen in een geautomatiseerd gegevensbestand, of openbaar gemaakt, in enige vorm of op enige wijze, hetzij elektronisch, mechanisch, door fotokopieën, opnamen, of enige andere manier zonder voorafgaande toestemming van de uitgever.

Deze syllabus is ontworpen door een commissie van het College voor Examens (CvE). De basistekst is in hoofdzaak geschreven door medewerkers van de VCKT. Een eerder concept van de syllabus is ter inzage en advies toegezonden aan de vakinhoudelijke vereniging VCN, het Cito en de CEVO-vaksectie. Op grond van de ontvangen reacties en adviezen is de tekst vastgesteld, die u hierbij aantreft.

Inhoud

Voorwoord	4
1. Examenstof van het centraal examen en schoolexamen	5
2. Specificatie examenstof van het centraal examen	6
A. Teksten	6
B. Cultuurhistorische context	9
C. Eindtermen	10
3. Het centraal examen	11
3.1 Zittingen centraal examen	11
3.2 Hulpmiddelen	11
Bijlage 1. Examenprogramma Griekse taal en literatuur vwo	12
Bijlage 2. De plaats van Klassieke talen en klassieke culturele vorming in de profielen	14
Bijlage 3. De minimumlijst Grieks	15

Voorwoord

De minister heeft de examenprogramma's op hoofdlijnen vastgesteld. In het examenprogramma zijn de exameneenheden aangewezen waarover het centraal examen (CE) zich uitstrekt: het CE-deel van het examenprogramma. Het examenprogramma geldt tot nader order.

Het College voor Examens geeft in een syllabus, die in beginsel jaarlijks verschijnt, een toelichting op het CE-deel van het examenprogramma. Behalve een beschrijving van de exameneisen voor een centraal examen kan de syllabus verdere informatie over het centraal examen bevatten, bijvoorbeeld over een of meer van de volgende onderwerpen: specificaties van examenstof, begrippenlijsten, bekend veronderstelde onderdelen van domeinen of exameneenheden die verplicht zijn op het schoolexamen, bekend veronderstelde voorkennis uit de onderbouw, bijzondere vormen van examinering (zoals computerexamens), voorbeeldopgaven, toelichting op de vraagstelling, toegestane hulpmiddelen.

Ten aanzien van de syllabus is nog het volgende op te merken. De functie ervan is een leraar in staat te stellen zich een goed beeld te vormen van wat in het centraal examen wel en niet gevraagd kan worden. Naar hun aard is een syllabus dus niet een volledig gesloten en afgebakende beschrijving van alles wat op een examen zou kunnen voorkomen. Het is mogelijk, al zal dat maar in beperkte mate voorkomen, dat op een CE ook iets aan de orde komt dat niet met zo veel woorden in deze syllabus staat, maar dat naar het algemeen gevoelen in het verlengde daarvan ligt.

Een syllabus is zodoende een hulpmiddel voor degenen die anderen of zichzelf op een centraal examen voorbereiden. Een syllabus kan ook behulpzaam zijn voor de producenten van leermiddelen en voor nascholingsinstanties. De syllabus is niet van belang voor het schoolexamen. Daarvoor zijn door de SLO handreikingen geproduceerd die niet in deze uitgave zijn opgenomen.

Deze syllabus geldt voor het examenjaar 2016. Syllabi van eerdere jaren zijn niet meer geldig en kunnen van deze versie afwijken. Voor het examenjaar 2017 wordt een nieuwe syllabus vastgesteld. Het CvE publiceert uitsluitend digitale versies van de syllabi. Dit gebeurt via Examenblad.nl (www.examenblad.nl), de officiële website voor de examens in het voortgezet onderwijs. In de syllabi 2016 zijn de wijzigingen ten opzichte van de vorige syllabus voor het examenjaar 2015 duidelijk zichtbaar. De veranderingen zijn geel gemarkeerd. Er zijn diverse vakken waarbij de syllabus 2016 geen inhoudelijke veranderingen heeft ondergaan.

Een syllabus kan zo nodig ook tussentijds worden aangepast, bijvoorbeeld als een in de syllabus beschreven situatie feitelijk veranderd is. De aan een centraal examen voorafgaande Septembermededeling is dan het moment waarop dergelijke veranderingen bekendgemaakt worden. Kijkt u voor alle zekerheid jaarlijks in september op Examenblad.nl.

Het CvE stelt het aantal en de tijdsduur van de toetsen van het centraal examen vast en de wijze waarop het centraal examen wordt afgenomen. Deze vaststelling wordt gepubliceerd in het rooster voor de centrale examens en in de Septembermededeling.

Voor opmerkingen over syllabi houdt het CvE zich steeds aanbevolen. U kunt die zenden aan info@cve.nl of aan CvE, Postbus 315, 3500 AH Utrecht.

De voorzitter van het College voor Examens,
Drs. H.W. Laan

1. Examenstof van het centraal examen en schoolexamen

Het centraal examen Griekse taal en literatuur heeft betrekking op de domeinen A, B (voor zover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen) en C.

Het centraal examen heeft betrekking op een thema en/of genre aan de hand van authentieke teksten van een of meer auteurs en van vertaalde teksten.

Het CvE stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

Het CvE maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

De examenonderwerpen in de aankomende jaren zijn:

2016	2017	2018
Herodotus	Euripides <i>Electra</i>	Homerus <i>Odyssee</i>

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- de domeinen A, B, C, D en E. Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van een selectie van tenminste 30 pagina's (Oxford Classical Text) Griekse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit Grieks proza en Griekse poëzie. Deze bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

2. Specificatie examenstof van het centraal examen

Kernauteur : Herodotus

Genre: Historisch proza

A. Teksten

Herodotus Historiën

Teksteditie:	Aanbevolen editie: C. Hude (OCT) Oxford 1927 ³
Rode draad:	Het Perzische koningshuis

1 Pensum

(De met een asterisk gemarkeerde passages worden in vertaling gelezen)

Prooemium

*I, 123-128

I, 204-214

*III, 1-4

III, 27-35

*III, 36-38

III, 61-66

*III, 67-75

*III, 80-88

III, 118-119

*III, 150-160

*VII, 1-5

*VII, 8

*VII, 12-18

*VII, 33-35

*VII, 44-47

VII, 101-104

*VII, 145-147

*VIII, 68-69

VIII, 97

*VIII, 98

VIII, 99

*VIII, 100-103

2 Genre

▪ Ontstaan en ontwikkeling van de geschiedschrijving

De *Historiën* is het oudste overgeleverde Griekse geschiedwerk. Het is ook het oudste omvangrijke werk in proza. Herodotus staat in de traditie van de *logografen* (letterlijk: prozaschrijvers), die verhandelingen schrijven op de gebieden van de genealogie, etnografie en geografie of zich bezighouden met regionale geschiedschrijving. De belangrijkste van deze *logografen* is Hecataeus van Milete, een oudere tijdgenoot van Herodotus. Het voornaamste vernieuwende kenmerk van Herodotus' geschiedwerk is dat hij de verschillende aandachtsgebieden van de logografen integreert tot een universeel geschiedwerk. Het hoofdonderwerp van de *Historiën* is het gewelddadige conflict tussen Grieken en Perzen. Daarbij komt de hele hem bekende wereld – voor zover betrokken bij dit hoofdonderwerp – aan bod.

Een tweede punt waarop Herodotus zich onderscheidt van zijn voorgangers is dat hij geen genoegen neemt met het beschrijven van de gebeurtenissen, maar juist op zoek gaat naar de oorzaak van deze gebeurtenissen. Op vele plaatsen in zijn werk maakt Herodotus opmerkingen over zijn

historische methode. Bij zijn ἱστορίη ('onderzoek') hanteert hij drie instrumenten: ὄψις ('het zien'), ἀκοή ('het horen') en γνώμη ('het redeneren'). Dus in plaats van zijn informatie kant en klaar van de Muze te ontvangen, zoals de epische dichter, gaat hij zelf op onderzoek uit. Hij neemt ter plekke waar, legt zijn oor te luisteren bij mensen die iets gezien of meegemaakt hebben of een traditie kennen, en als deze informatiebronnen ontbreken of als er verschillende versies zijn, probeert hij tot een reconstructie te komen door middel van redeneringen. Herodotus geeft soms zijn bronnen aan en vermeldt verschillende versies van eenzelfde gebeurtenis. Soms zegt hij ook dat hij iets niet weet. Deze methode kenmerkt Herodotus als historisch onderzoeker.

▪ De verteller

Herodotus' werk is verhalend. Naast beschrijvingen van gebeurtenissen levert hij ook regelmatig commentaar op de door hem beschreven gebeurtenissen. Op veel plaatsen in zijn werk laat hij zijn personages zelf aan het woord, door middel van (fictieve) speeches. Via de woorden van de personages maakt de lezer/toehoorder kennis met hun visie op de gebeurtenissen, of in elk geval met de visie die Herodotus hun toeschrijft. De structuur van de *Historiën* als geheel is in principe chronologisch (Croesus, Cyrus, Cambyses, Darius, Xerxes). Het hoofdverhaal, het conflict tussen Grieken en Perzen, bestaat uit een aaneenschakeling van kleinere verhalen en wordt dikwijls onderbroken door historische, etnografische en geografische digressies, die gewijd zijn aan volkeren die op dat moment in het verhaal in aanraking komen met het Perzische rijk.

3 Taal

De CvE-minimumljst vormt het uitgangspunt bij de op het centrale examen gestelde vragen en bij de annotatie van de ongeziene authentieke tekst. Hoewel het Ionisch en het Attisch tot dezelfde dialectgroep behoren, wijken ze op een aantal punten van elkaar af. De volgende verschijnselen worden bekend verondersteld.

- Algemeen
 - Het Ionisch heeft η, ook na ρ, ι en ε, waar het Attisch een lange α heeft: πρῆγμα (Attisch: πρᾶγμα); Ἀσίην (Attisch: Ἀσίαν)
 - In het Ionisch blijft de aspiratie vaak achterwege (*psilosis*): ἀπικνέοντα (Attisch: ἀφικνοῦνται)
 - In het Ionisch blijft contractie bij εα, εε, εει, εη, εο, εω en αο meestal achterwege: καλέει (Attisch: καλεῖ); ἐδέξαο (Attisch: ἐδέξω); ἔπειο (Attisch: ἔπου); εο trekt soms samen tot ευ (ἔμευ, Attisch: ἐμοῦ)
 - Het Ionisch heeft in bepaalde gevallen κ waar het Attisch een π heeft: κη (Attisch: πη); κοῦ (Attisch: ποῦ)
 - Het Ionisch heeft -σσ- waar het Attisch -ππ- heeft: θάλασσα (Attisch: θάλαπτα); ἀπαλλάσσειο (Attisch: ἀπαλλάπτου)
 - ὦν = οῦν
 - ἔς = εἰς
- Werkwoorden
 - Bij werkwoorden waarvan de stam met een klinker of tweeklank begint, blijft het augment vaak achterwege: ἀμείβετο (Attisch: ἡμείβετο)
 - Het participium van εἰμί is ἑών, ἑόντος enz. (Attisch: ὦν, ὄντος enz.)
 - Het Ionisch heeft γίνομαι (Attisch: γίγνομαι), γινώσκω (Attisch: γιγνώσκω)
- Naamwoorden
 - de dativus meervoud van het lidwoord is τοῖσι/τήσι (Attisch: τοῖς/ταῖς)
 - a-declinatie: gen.mv. op -έων (Attisch: -ῶν); dat.mv. op -ησι (Attisch: -αις); mannelijke eigennamen en zelfstandige naamwoorden op -ης hebben de genitivus enkelvoud op -εω (bijvoorbeeld: Μιλτιάδεω, Attisch Μιλτιάδου; ποιητέω, Attisch: ποιητοῦ)
 - o-declinatie: dat.mv. op -οισι (Attisch: -οις)
 - derde declinatie: gen.ev. van woorden en eigennamen op -εύς is -έος (Attisch: -έως; bijvoorbeeld: βασιλέος, Attisch: βασιλέως); gen.ev. van woorden en eigennamen op -ης is -εος (Attisch: -ους; bijvoorbeeld: Ἀνδροκράτεος, Attisch: Ἀνδροκράτους); gen.ev. van ι-stammen is -ιος (Attisch: -εως); alle vormen van ι-stammen hebben een stam die op een iota eindigt (bijvoorbeeld: πόλιος, πόλι, πολίεις, πολίων, πόλισι, πόλιας, Attisch: πολέως, πόλει, πόλεις, πόλεων, πόλεσι, πόλεις); nom./acc.mv. van onzijdige woorden op -ος is -εα (bijvoorbeeld: ὀνειδέα, Attisch: ὀνειδῆ)
 - πολλός (Attisch: πολύς); πολλόν (Attisch: πολύν/πολύ)

- Voornaamwoorden
 - betrekkelijke voornaamwoorden: meestal met τ (dezelfde vorm als het lidwoord: τοῦ = lidwoord of οὗ)
 - persoonlijke voornaamwoorden: ἡμέων (Attisch: ἡμῶν); ἡμέας (Attisch: ἡμᾶς); ὑμέων (Attisch: ὑμῶν); ὑμέας (Attisch: ὑμᾶς); ἑωυτ- (Attisch: ἑαυτ-)
 - οἱ = αὐτῶ / αὐτῆ
 - μιν = αὐτόν / αὐτήν / αὐτό
 - σφι = αὐτοῖς / αὐταῖς
- Voegwoorden

ἤν = ἕάν, ἐπεῖτε = ἐπεὶ; ὥς (ἄν) + conj./opt. 'opdat' (vgl. Att. ὅπως)

B. Cultuurhistorische context

1 De auteur en zijn werk

▪ Leven van de auteur

Herodotus is circa 484 v. Chr. geboren in Halicarnassus, een Griekse kolonie aan de westkust van Klein-Azië. We weten maar weinig over zijn leven. Hij verbleef waarschijnlijk een aantal jaren als balling op het eiland Samos. Hij besteedt in ieder geval veel aandacht aan dit eiland in zijn geschiedwerk. Hij maakte reizen (o.a. naar Egypte en de kust van de Zwarte Zee), waarbij het onduidelijk is in welke hoedanigheid: als handelaar of als onderzoeker. Hij verbleef waarschijnlijk ook geruime tijd in Athene, waar hij deel uitmaakte van de intellectuele elite. Hij was bevriend met Pericles en Sophocles. Op latere leeftijd vestigde hij zich in Thurii in Zuid-Italië, waar hij circa 425 v. Chr. stierf.

▪ Centrale thema's van het werk

Herodotus' geschiedwerk wordt gekenmerkt door zijn belangstelling voor de wisselvalligheid van het menselijk bestaan: wat klein is, kan groot worden en wat groot is, vervalt gemakkelijk tot kleinheid. Deze leidende gedachte is ook van toepassing op staatsvormen en heersers.

In de praktijk van alledag resulteert deze wisselvalligheid in een mengeling van voor- en tegenspoed. In een enkel geval heeft een mens gedurende een bepaalde tijd in zijn leven haast uitsluitend geluk en voorspoed. De houding die de mens aanneemt tegenover deze overmaat aan geluk is bepalend voor zijn toekomst: zelfkennis, kennis van de menselijke beperkingen en een bescheiden houding tegenover de goden leiden tot een kritische distantie tegenover deze overmaat aan geluk. Meestal echter gaat de mens geheel op in zijn geluk en vaak leidt dit ertoe dat hij de menselijke maat overstijgt en zich niet houdt aan algemeen erkende normen en waarden (ὑβρις).

Een dergelijke houding roept de afgunst (φθόνος) van de goden op, die leidt tot bestraffing van de mens. Een belangrijke rol is bij Herodotus weggelegd voor orakels en dromen, die vaak dubbelzinnig zijn geformuleerd en door de personen voor wie ze bedoeld zijn, niet begrepen worden of verkeerd worden uitgelegd.

In de verhalen die Herodotus vertelt en de orakels die hij weergeeft, houdt hij zich aan het traditionele polytheïsme, maar waar hij als verteller optreedt, spreekt hij meestal in vage termen als ὁ θεός (de godheid) of τὸ θεῖον (het goddelijke). Deze zelfde tweedeling is ook te vinden in de reactie van goden op menselijk handelen: heiligschennis (zoals het vernietigen van tempels) wordt door een specifieke godheid gestraft (het traditionele beeld), maar arrogantie en agressie van heersers wordt alleen beantwoord door een (veel vagere) goddelijke macht.

Volgens sommigen heeft Herodotus zijn werk geschreven uit bewondering voor Athene, dat op het moment van schrijven aan kritiek bloot stond vanwege zijn imperialistische koers. Volgens anderen zijn het juist de gevaren van machtsmisbruik waarvoor Herodotus de Atheners wil waarschuwen. Het werk is in zijn huidige vorm vermoedelijk pas na Herodotus' dood gepubliceerd.

▪ Ontstaan en geschiedenis van het werk

Ten aanzien van het ontstaan en de publicatie van de *Historiën* beschikken we niet over zekere informatie. Volgens sommigen heeft Herodotus een serie lezingen omgewerkt tot een geschiedwerk, volgens anderen heeft hij vanaf het begin gewerkt aan een monumentaal geschiedwerk. Zowel de titel *Historiën* als de indeling in negen boeken stammen uit de tijd na Herodotus. Cicero noemt Herodotus 'de vader van de geschiedschrijving'. De directe opvolger van Herodotus, Thucydides, laat zich neerbuigend uit over geschiedschrijvers die liever een aardig verhaal willen schrijven dan de waarheid; hij noemt hierbij geen namen, maar sommigen denken dat hij op Herodotus doelt.

2 De historische context

▪ Historische realiteit en politieke situatie

De door Herodotus beschreven conflicten tussen Grieken en Perzen spelen zich vooral af aan het begin van de vijfde eeuw v. Chr. In de voorgaande eeuwen hebben de Grieken op het vasteland en op de westkust van Klein-Azië zich georganiseerd in *poleis*. Een *polis* is een klein gebied waarvan de inwoners zich als autonoom beschouwen. Oorspronkelijk vond het bestuur van een dergelijke *polis* meestal plaats in een raad van aristocraten, afkomstig uit de rijkste en belangrijkste families. Soms

werd zo'n raad geflankeerd door een vergadering van alle vrije mannelijke burgers. Vanaf de achtste eeuw v. Chr. stichten de Grieken kolonies, vanwege toename van de bevolking. Deze kolonies worden vooral op de kusten van de Middellandse Zee en de Zwarte Zee gesticht. Door de kolonisatie neemt de handel toe, waardoor binnen de *poleis* sociale spanningen ontstaan. De aristocraten worden rijker en machtiger, de handarbeiders worden economisch steeds afhankelijker van de aristocraten. Ook tussen de *poleis* onderling ontstaan spanningen.

In de loop van de zevende en zesde eeuw v. Chr. grijpen *tirannen* (alleenheersers), vaak via een militaire staatsgreep, in verschillende *poleis* de macht. Zij weten een tijd lang het volk aan zich te binden, door landverdeling, economische politiek en het instellen van culten en festivals, maar verliezen toch hun populariteit en worden uiteindelijk verdreven.

In de zesde eeuw v. Chr. komen de Perzen onder leiding van Cyrus in opstand tegen de Meden en nemen de macht van hen over. De Griekse *poleis* in Klein-Azië vallen vanaf 546 v. Chr. onder het bestuur van de Perzische vorst Cyrus, die zijn macht wenst uit te breiden naar het westen. De Perzen benoemen tirannen in deze *poleis* om ze onder de duim te houden.

Cyrus' zoon Cambyses (529-522 v. Chr.) verovert Egypte en andere delen van Noord-Afrika. Diens opvolger Darius (522-486 v. Chr.) versterkt zijn greep op het rijk, en krijgt mede daardoor te maken met een opstand van de Griekse steden in Klein-Azië tegen zijn bewind, de Ionische opstand (499-494 v. Chr.), waarbij de Ioniërs steun krijgen van Athene en Eretria. Deze steun vormt voor Darius en zijn zoon en opvolger Xerxes een goede aanleiding om Griekenland aan te vallen en in te lijven bij het Perzische rijk.

Tijdens de eerste expeditie (492 v. Chr.) veroveren de Perzen Macedonië; de Perzische vloot lijdt schipbreuk bij het Athosgebergte. De tweede expeditie (490 v. Chr.) loopt uit op een Atheense overwinning in de slag bij Marathon. In de derde expeditie (480-479 v. Chr.) wordt Xerxes, na een overwinning op de Spartanen bij Thermopylae, door de Grieken ter zee verslagen in de slag bij Salamis (480 v. Chr.); hij keert dan zelf terug naar Perzië, maar laat een landleger achter onder leiding van Mardonius, dat in 479 v. Chr. door de Grieken wordt verslagen bij Plataeae. De Grieken heroveren vervolgens de eilanden in de Egeïsche Zee en bevrijden de Griekse steden in Klein-Azië.

C. Eindtermen

NB Voor de toetsing van de eindtermen (zie bijlage 1) worden de CvE-minimumlijst (zie bijlage 3) en deze syllabus als uitgangspunt genomen.

3. Het centraal examen

3.1 Zittingen centraal examen

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

3.2 Hulpmiddelen

Raadpleeg hiervoor Het examenblad, www.examenblad.nl.

Bijlage 1. Examenprogramma Griekse taal en literatuur vwo

Het eindexamen

Het eindexamen bestaat uit het centraal examen en het schoolexamen.

Het examenprogramma bestaat uit de volgende domeinen:

- Domein A Reflectie op klassieke teksten
- Domein B Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur
- Domein C Zelfstandige oordeelsvorming
- Domein D Oriëntatie op studie en beroep
- Domein E Informatievaardigheden.

Het centraal examen

Het centraal examen heeft betrekking op de domeinen A, B (voorzover dat mogelijk is, gelet op het karakter van het centraal examen) en C.

Het centraal examen heeft betrekking op een thema en/of genre aan de hand van authentieke teksten van een of meer auteurs en van vertaalde teksten.

De CEVO stelt het aantal en de tijdsduur van de zittingen van het centraal examen vast.

De CEVO maakt een specificatie bekend van de examenstof van het centraal examen.

Het schoolexamen

Het schoolexamen heeft betrekking op:

- de domeinen A, B, C, D en E. Deze domeinen komen aan de orde aan de hand van een selectie van tenminste 30 pagina's (Oxford Classical Text) Griekse teksten. Deze selectie bevat teksten van tenminste twee genres uit Grieks proza en Griekse poëzie. Deze bevat geen teksten van de auteur(s) die voor het centraal examen zijn vastgesteld, tenzij deze teksten behoren tot een ander genre en thema.

Daarnaast komen deze domeinen aan de orde aan de hand van:

- een selectie van tenminste 45 pagina's klassieke, vertaalde teksten;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: toetsing van het vertalen van één of meer ongeziene passages;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: stof van het centraal examen naast de hierboven vermelde stof voor het schoolexamen;
- indien het bevoegd gezag daarvoor kiest: andere vakonderdelen, die eventueel per kandidaat kunnen verschillen.

De examenstof

Domein A: Reflectie op klassieke teksten

1. De kandidaat kan zijn begrip van Griekse en klassieke, vertaalde teksten demonstreren door:
 - een ongeziene passage te vertalen;
 - een passage te analyseren en interpreteren vanuit taalkundig, letterkundig en/of cultuurhistorisch perspectief;
 - een passage te vergelijken vanuit taalkundig, letterkundig en/of cultuurhistorisch perspectief, met andere cultuuruitingen uit de oudheid of latere perioden.

Domein B: Reflectie op relaties tussen de antieke cultuur en de latere Europese cultuur

2. De kandidaat kan door de bestudering van de Griekse en klassieke, vertaalde teksten tegen de achtergrond van de antieke cultuur:
 - onderwerpen actualiseren die voortvloeien uit een confrontatie tussen deze teksten en zijn eigen leven;
 - de eigentijdse cultuur plaatsen in het perspectief van de traditie waarin Europa staat.

Domein C: Zelfstandige oordeelsvorming

3. De kandidaat kan een beargumenteerde reactie op de voorgelegde teksten formuleren.

Domein D: Oriëntatie op studie en beroep

Domein E: Informatievaardigheden

4. De kandidaat kan gebruik maken van verschillende ICT-toepassingen bij Grieks.

Bijlage 2. De plaats van Klassieke talen en klassieke culturele vorming in de profielen

Latijnse taal en literatuur en Griekse taal en literatuur

Latijnse taal en literatuur of Griekse taal en literatuur, ter keuze van de leerling, maken deel uit van het gemeenschappelijk deel van elk profiel in het gymnasium.

Latijnse taal en literatuur of Griekse taal en literatuur kunnen als profielkeuzevak in het profiel cultuur en maatschappij op het atheneum worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Latijnse taal en literatuur en Griekse taal en literatuur kunnen op het atheneum als keuze examenvak worden gekozen, indien het bevoegd gezag ervoor kiest deze vakken aan te bieden.

Klassieke culturele vorming

Een leerling met een klassieke taal in het pakket moet KCV volgen.

Scholen kunnen zowel op het atheneum als op het havo de leerlingen in de gelegenheid stellen het vak klassieke culturele vorming (KCV) te kiezen in plaats van culturele kunstzinnige vorming (CKV). De school mag de leerlingen de vervanging niet opleggen. Ook op het havo is de vervanging van CKV door KCV mogelijk doordat de havo-leerling – als de school dat toestaat – één of meer vakken uit zijn of haar pakket mag inruilen voor het overeenkomstige wo-vak. KCV mag worden beschouwd als het overeenkomstige wo-vak voor CKV.

Bijlage 3. De minimumlijst Grieks

NB De minimumlijst Grieks is aangepast en geldt met ingang van 2015.

De minimumlijst Grieks bestaat uit drie delen: I vormleer, II syntaxis en III literaire termen. Deel I en II bevatten een opsomming van de taalkundige verschijnselen die kandidaten moeten kennen en die niet geannoteerd worden bij de vertaalopgave bij het Centraal examen. Deel III bevat een overzicht van literaire termen die door het CvE bekend worden verondersteld.

De minimumlijst Grieks hanteert de terminologie die ook bij het Centraal Examen gehanteerd wordt. Er is zo veel mogelijk gekozen voor een Nederlandse terminologie. In een aantal gevallen heeft het CvE de voorkeur gegeven aan het gebruik van een technische term, zoals indicativus en nominativus. Soms is er om praktische redenen voor gekozen twee termen naast elkaar te hanteren (bijvoorbeeld lijdend voorwerp / object); dit is aangegeven door middel van een schuine streep.

Sommige onregelmatige vormen in deze lijst zijn met meer of minder moeite in het bij het examen toegestane woordenboek of in het grammaticakatern te vinden. Ze zijn hier opgenomen, omdat het CvE bij de inschatting van de beschikbare tijd voor de vertaalopgave ervan uitgaat dat deze vormen behoren tot de parate kennis van de kandidaat en dus niet behoeven te worden opgezocht. Uit het opnemen van zulke vormen in de lijst mag daarom niet de conclusie worden getrokken dat de andere onregelmatige vormen die ook in het woordenboek te vinden zijn, per definitie worden geannoteerd bij de vertaalopgave.

Deel I Vormleer

Algemeen:

- In principe wordt uitgegaan van het Attisch van de klassieke periode.
- Bij nominale en verbale vormen worden de dualisvormen niet bekend verondersteld.

1 Lidwoord

2 Zelfstandige naamwoorden

De verbuiging/uitgangen (inclusief vocativus) van:

- de α/η-stammen
- de o-stammen; van de contracta alleen νοῦς (niet ὄστοῦν)
- de medeklinkerstammen, inclusief de stammen op -ι, -υ, -ευ; inclusief Ζεῦς en ναῦς; exclusief de onzijdige woorden op -ας, zoals τὸ κρέας; exclusief ἡ αἰδῶς; exclusief onregelmatige vocativi zoals γύναι.

3 Bijvoeglijke naamwoorden

De verbuiging/uitgangen van:

- de α/o-stammen, inclusief de adiectiva van twee uitgangen, exclusief de adiectiva op -οῦς
- de medeklinkerstammen, inclusief μέγας en πολύς en het type ταχύς; inclusief het type ἀληθής etc. (niet de contractie in -α, zoals ὑγιᾶ)
- de vorming en verbuiging van de vergrotende en overtreffende trap, inclusief de vormen ἥπτων, κρείπτων, βελτίων, ἀμείνων, μείζων, πλείων, κακίων, καλλίων en de vormen κράτιστος, βέλτιστος, ἄριστος, μέγιστος, πλεῖστος, κάκιστος, κάλλιστος. Van de vergrotende trap op -(ι)ων/- (ι)ον alleen de ongecontraheerde vormen.

4 Bijwoorden

De vorming, inclusief de vergrotende en overtreffende trap; inclusief de vormen μάλα, μᾶλλον, μάλιστα en ἥκιστα; inclusief het adverbiaal gebruik van de acc. sing. neutr., zoals μέγα.

5 Telwoorden

De verbuiging van εἶς, οὐδεῖς/μηδεῖς.

6 Voornaamwoorden

De verbuiging van de voornaamwoorden, exclusief:

- de indirect reflexiva (οὔ, οἷ, ἔ, σφεῖς etc.)
- de gecontraheerde vormen van ἑαυτοῦ etc.
- de crasisvormen van ὁ αὐτός etc.
- de vormen (ὄ)του, (ὄ)τω, ἄττα en ἄττα
- de vormen τοῦ, τῷ als vragend voornaamwoord.

7 Werkwoorden

De vorming en vervoeging/verbuiging van:

- actium, medium en passivum
- de uitgang -η voor de indicativus 2e pers. sing. praes. med. (λύη), fut. med. (λύση) en fut. pass. (λυθήση) wordt bekend verondersteld
- enkelvoud en meervoud van: indicativus, coniunctivus, optativus, imperativus (hiervan slechts de 2de personen)
- participia in alle naamvallen
- infinitivi
- augment en reduplicatie (exclusief vormen met dubbel augment, zoals ἔωρων).

Vormen van praesens en imperfectum:

- de thematische werkwoorden exclusief de contracta met o-stam; χρήμαι en ζήω worden niet bekend verondersteld
- de athematische werkwoorden
- εἶμι en εἶμι (maar niet het imperfectum van εἶμι).

Vormen van de aoristus:

- de regelmatige sigmatische aoristus (inclusief de werkwoorden op -υμι en de vormen ἔδοξα en ἀπώλεσα) en de pseudo-sigmatische aoristus
- de stamaoristi ἔβην, ἔστην, ἔδυν, ἔφυν, ἔγνω
- de aoristi van τίθημι, ἴημι, δίδωμι
- de volgende thematische aoristi: ἤγαγον, εἶλον, ἠσθόμην, (ἀπ)έθανον, (ἀπ)ωλόμην, (ἀφ)ικόμην, ἔβαλον, ἐγενόμην, ἦλθον, ἐσπόμην, ἠῦρον, ἠρόμην, ἔσχον, ὑπεσχόμην, ἔλαβον, εἶπον, ἔλιπον, ἔμαθον, εἶδον, ἔπαθον, ἐπιθόμην, ἔπιον, ἔπεσον, ἐπυθόμην, ἔτεκον, ἔτραπον, ἔτυχον, ἤνεγκον, ἔφυγον
- de regelmatig gevormde aoristus op -θην en de vormen van ἐβλήθην, ἐβουλήθην, ἐκλήθην, ἐρρήθην, ἐμνήσθην, ὤφθην, ἠύρέθην
- van de passieve/intransitieve aoristi op -ην alleen de vormen van διεφθάρην en ἐφάνην.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum actief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de regelmatig gevormde kappa-perfecta
- de perfecta ἀκήκοα, (ἀπ)ᾔλωλα, βέβηκα, βέβληκα, γέγονα, εἶρηκα, ἐλήλυθα, ἠῦρηκα, λέλοιπα, πέποιθα
- de perfecta ἔστηκα, οἶδα (inclusief de imperativi ἴσθι en ἴστε), τέθηκα en hun onregelmatige vervoeging
- van het plusquamperfectum de uitgangen -η, -ης, -ει, -εμεν, -ετε, -εσαν.

Vormen van het perfectum en plusquamperfectum medium/passief, exclusief de coniunctivus, optativus en imperativus:

- de vormingen van het type λέλυμαι
- de vorming van βέβλημαι.

De vorming van het futurum, exclusief de optativus:

- de regelmatig gevormde sigmatische futura, de futura attica en het futurum passief (type λυθήσομαι)
- de futura ἀκούσομαι, (ἀπο)θανοῦμαι, βουλήσομαι, γενήσομαι, γνώσομαι, δόξω, ἔξω, ἐρῶ, ἔσομαι, εὔρησω, οἴσω, ὄψομαι, πεσοῦμαι, σχήσω, φανήσομαι, φεύξομαι.

Nota bene: werkwoordsvormen die niet in deze paragraaf genoemd zijn, maar duidelijk herkenbaar zijn (bijv. ἐτέλεσα, ἐκελεύσθην, λέλειπται) worden in principe niet geannoteerd.

Deel II Syntaxis

1 Congruentie

Het begrip congruentie / congrueren met.

Congruentieregels met betrekking tot:

- onderwerp – persoonsvorm
- onderwerp – naamwoordelijk deel van het gezegde
- bijstelling
- bijvoeglijke naamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- voornaamwoorden - zelfstandige naamwoorden
- antecedent en betrekkelijk voornaamwoord
- bijvoeglijke bepaling
- predicatieve bepaling.

2 Gebruik van het lidwoord

- het regelmatig ontbreken van het lidwoord bij een predicatieve bepaling en bij het naamwoordelijk deel van het gezegde
- het zelfstandig gebruik van bijvoeglijke naamwoorden, participia, infinitivi (zonder aanvullingen) en voorzetselgroepen
- het lidwoord bij eigennamen
- het lidwoord bij αὐτός en πᾶς
- de verbindingen ὁ μὲν ... ὁ δὲ ... en οἱ μὲν ... οἱ δὲ ...
- het zelfstandig gebruik van ὁ δέ.

3 Functies van naamvallen

Nominativus:

- onderwerp/subject
- naamwoordelijk deel van het gezegde.

Genitivus:

- bijvoeglijke bepaling, inclusief de genitivus objectivus
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- bijwoordelijke bepaling van vergelijking en tijd
- in de genitivus absolutus constructie.

Dativus:

- meewerkend voorwerp
- als aanvulling bij werkwoorden
- als aanvulling bij bijvoeglijke naamwoorden
- de bezitter bij het werkwoord εἶναι
- bijwoordelijke bepaling van middel, wijze, maat en tijd, reden en oorzaak.

Accusativus:

- lijdend voorwerp / object
- als onderwerp en naamwoordelijk deel van het gezegde in a.c.i. en a.c.p.
- bijwoordelijke bepaling van richting, tijdsduur, afstand en betrekking.

Vocativus:

- aanspreekvorm.

4 Voorzetsels

Het gebruik van naamvallen bij de voorzetsels.

5. Bijvoeglijke naamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruikt.

6 Trappen van vergelijking

Het gebruik en de betekenis van vergrotende trap inclusief de betekenissen “tamelijk” en “te”.

Het gebruik en de betekenis van overtreffende trap: de betekenissen “-ste” en “zeer”.

Het gebruik van ὡς en ὅτι + overtreffende trap: “zo ... mogelijk”.

7 Voornaamwoorden

Bijvoeglijk en zelfstandig gebruik.

Het (ingesloten) antecedent van een betrekkelijke bijzin.

De relatieve aansluiting en attractie worden niet bekend verondersteld.

8 Werkwoorden

De begrippen overgankelijk/transitief en onovergankelijk/intransitief.

De begrippen directe en indirecte rede.

Het gebruik en de betekenis van de genera activum, medium en passivum:

Gebruik mediumvorm:

- belanguitdrakkend medium (indirect reflexief medium)
- direct reflexief medium
- intransitief medium
- passief gebruikt medium.

Gebruik passivumvorm (in aoristus- en futurumstam):

- passief gebruik
- intransitief passivum.

Het begrip medium tantum.

Gebruik van de tijden en aspect:

Het gebruik van de bij de vormleer genoemde tijden, inclusief het praesens historicum.

De volgende aspectswaarden:

- praesens en imperfectum (kernbetekenis: niet-afgesloten):
 - beschrijving van voortdurend/poging/gewoonte / herhaalde handeling
 - beschrijving van achtergrondgebeurtenis in verhaal
- aoristus (kernbetekenis: afgesloten):
 - aanduiding van handeling gezien in zijn totaliteit (constaterend)/nadruk op begin- of eindpunt van de handeling
 - aanduiding van gebeurtenissen die het verhaal voortstuwen
- perfectum en plusquamperfectum: een toestand als resultaat van de handeling in heden, resp. verleden.

Het gebruik en de betekenis van:

indicativus:

- realis
- irrealis (in de hoofdzin met ἄν, in de conditionele bijzin zonder ἄν).

coniunctivus:

- in hoofdzinnen: aansporing, twijfel, verbod
- in bijzinnen met ἄν: plausible gebeurtenis in de toekomst (*coniunctivus futuralis*), herhaalbare/algemene handeling (*coniunctivus generalis/iterativus*)
- doelaangevend
- na werkwoorden van vrez.

optativus:

- in hoofdzinnen met ἄν: mogelijkheid (vaak in combinatie met een optativus in de bijzin zonder ἄν), bescheiden geformuleerde mening, vriendelijk bevel/verzoek
- in hoofdzinnen zonder ἄν (al dan niet ingeleid door εἶθε/εἰ γάρ): wens
- in conditionele bijzinnen zonder ἄν: mogelijkheid
- in bijzinnen (na historische tijd of praesens historicum in de hoofdzin):
 - in de indirecte rede
 - in conditionele en temporele bijzinnen verwijzend naar een herhaalde handeling in het verleden
 - in doelaangevende bijzinnen en na werkwoorden van vrezen
- in niet-conditionele bijzinnen met ἄν: mogelijkheid, bescheiden mening

imperativus:

- bevel/verzoek

infinitivus:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- in a.c.i. en n.c.i.
- na πρὶν en ὥστε
- als aanvulling bij werkwoorden (inclusief ἔχω) en bijvoeglijke naamwoorden
- subjects- en objectsaccusativus
- gesubstantiveerde infinitivus

participium:

- de begrippen gelijktijdig(heid), voortijdig(heid), en natijdig(heid)
- bijvoeglijk, zelfstandig en predicatief gebruik
- het participium van het futurum met doelaangevende betekenis
- in een genitivus absolutus met uitgedrukt onderwerp
- de participiumpartikels ἄτε, ὡς en καί(περ)
- als aanvulling bij τυγχάνω en λαμβάνω en bij παύομαι en ἄρχομαι
- in a.c.p. en n.c.p. bij werkwoorden die een gevoel, waarneming of weten (bijv. οἶδα) aanduiden

9 Vraagzinnen

Directe en indirecte vragen, inclusief vraagpartikels.

Deel III Literaire termen: stilistische, narratologische en argumentatieve middelen

N.B. Wanneer in examenvragen het begrip **tekstelement** wordt gehanteerd, dan wordt daarmee bedoeld: een woord, een woordgroep, een bijzin of een zin.

I. Stilistische begrippen

Afgebeelde	Zie vergelijking.
Alliteratie	De gelijkheid van beginmedeklinkers bij twee of meer woorden die dicht bij elkaar staan. Leentje leerde Lotje lopen langs de lange Lindenlaan Καὶ σύ τοι παίδων πατήρ πέφυκας. Ook jij bent toch een vader van kinderen. Euripides, <i>Medea</i> 344-345
Anafora	De herhaling van een tekstelement aan het begin van opeenvolgende (delen van) zinnen of versregels.

dag stoel naast de tafel
dag brood op de tafel
dag visserke-vis met de pijp

P. van Ostaijen, *Marc groet 's morgens de dingen*

ἐκεῖνος εἶναι φησι Διόνυσον θεόν,
ἐκεῖνος ἐν μηρῷ ποτ' ἐρράφθαι Διός.

Hij beweert dat Dionysus een god is, **hij** (beweert) dat Dionysus ooit ingenaaid is geweest in de dij van Zeus.

Euripides, *Bacchae* 243-244

N.B. De betreffende tekstelementen hoeven niet per se in dezelfde vorm te staan. Zie bijvoorbeeld:

Πικρὸς δ' ἐγὼ σφιν καὶ λυγροὺς θήσω γάμους,
πικρὸν δὲ κήδος καὶ φυγὰς ἐμὰς χθονός.

Bitter en gruwelijk zal ik voor hen de bruiloft maken, **bitter** hun familieband en mijn verbanning uit dit land.

Euripides, *Medea* 399-400

Antithese

Het dicht bij elkaar geplaatst staan van inhoudelijk tegengestelde begrippen.

Die twee zijn als **water en vuur**.

Ἰὼ στέγαι
φίλων **ἐρήμοι**, τῶν δ' ἀπολλύντων **πλέαι**.

Ach huis, van vrienden **verstoken**, maar **vol** van moordenaars.

Sophocles, *Electra* 1404-1405

Asyndeton

De opeenvolging van twee of meer tekstelementen zonder verbindingswoord.

Dan zou ik mijn boek vertalen in het Maleis, Javaans, Soendaas, Alfoers, Boeginees, Battaks.

Multatuli, *Max Havelaar*

Παύσομαι κατηγορῶν. Ἀκηκόατε, ἐοράκατε, πεπόνθατε, ἔχετε· δικάζετε.

Ik zal een eind maken aan mijn aanklacht. [want] U hebt gehoord, [en] gezien, [en] geleden; [en] u hebt hem hier: [dus] spreek nu recht.

Lysias 12.100

Μέλλοντα ταῦτα· τῶν προκειμένων τι χρὴ πράσσειν.

Dat is de toekomst; [maar] wat betreft het heden moeten we handelen.

Sophocles, *Antigone* 1334-1335

Beeld

Zie vergelijking.

Chiasme

De kruisgewijze plaatsing van grammaticaal en/of inhoudelijk gelijkwaardige tekstelementen.

N.B. op het Centraal Examen dienen de vier tekstelementen die het chiasme vormen als volgt te worden genoteerd: ... (a) ... (b) ... (b) ... (a).

Je moet niet **leven** (a) om te **eten** (b) maar **eten** (b) om te **leven** (a).

Denkend aan de dood (a) kan ik niet slapen (b)
en niet slapend (b) denk ik aan de dood (a)

J.C. Bloem, *Insomnia*

βαρείαν (a) **ἐχθροῖς** (b) καὶ **φίλοισιν** (b) **εὐμενῇ** (a)

geducht (a) voor mijn **vijanden** (b) en mijn **vrienden** (b) **welgezind** (a)

Euripides, *Medea* 809

Climax

Een reeks van tenminste drie tekstelementen met een steeds sterker wordende inhoud.

Uren, dagen, maanden, jaren,
vliegen als een schaduw heen

Rhijnvis Feith, *Nieuwjaarslied*

καὶ κύσε χεῖρας,
δαινᾶς, ἀνδροφόνους, αἱ οἱ πολέας κτάνον υἷας.

en hij kuste de handen, **de geduchte, mannenmoordende, die vele zonen van hem hadden gedood.**

Homerus, *Ilias* 24.478-479

Enallage

De verbinding van een bijvoeglijk naamwoord met een ander zelfstandig naamwoord dan waarbij het qua betekenis past.

Midwinterdag.—De geur van oude jassen,
de gang met **kalken licht** om in te dwalen.

Ida Gerhardt, *Tussenuur*

νεῖκος ἀνδρῶν ξύναιμον

een verwante ruzie van mannen = een ruzie onder verwante mannen

Sophocles, *Antigone* 793-794

Eufemisme

De weergave van een negatief geladen begrip door een verzachtende aanduiding.

inslapen (= sterven)

Ἵμεῖς δὲ μητέρ' οὐκέτ' ὄμμασιν φίλοις
ὄψεσθ', **ἐς ἄλλο σχῆμ' ἀποστάντες βίου.**

Jullie zullen jullie moeder niet meer zien met jullie lieve ogen, **wanneer jullie zijn weggegaan naar een andere fase van het leven** (= wanneer jullie dood zijn).

Euripides, *Medea* 1038-1039

Hyperbaton

De uiteenplaatsing van woorden die een grammaticale eenheid vormen; de eenheid wordt onderbroken door een tekstelement dat niet bij de woordgroep hoort.

πολλὰ δ' ὃ γ' ἐν πόντῳ πάθεν **ἄλγεα** ὄν κατὰ θυμόν

hij leed op zee **veel verdriet** in zijn hart

Homerus, *Odyssee* 1.4

N.B. In collocaties als **χεῖρας** ἐπ' **ἀνδροφόνους** ("naar de mannendodende handen", Homerus, *Ilias* 18.317) en **κνημίδας** ἐπισφυρίοις **ἀραρυίας** ("aan enkelbanden bevestigde scheenplaten", Homerus, *Ilias* 18.459) is geen sprake

van hyperbaton. De onderbrekende elementen (ἐπ', ἐπισφυρίοις) maken namelijk deel uit van de woordgroep.

Litotes

De ontkenning van een begrip waardoor het tegendeel benadrukt wordt.

Daar ben ik **niet vies** van. (= Dat vind ik **heel lekker**.)

ποιέων τε ταῦτα ἔπαινον εἶχε **οὐκ ὀλίγον** πρὸς τῶν πολιητέων.

door dit te doen verwierf hij **niet geringe** (= heel grote) lof van zijn medeburgers.
Herodotus, *Historiae* 1.96

Metafoor

Een vorm van beeldspraak waarbij alleen het beeld wordt genoemd (dus zonder "als", "zoals", "gelijk aan", etc.).

Hij **zwemt** in het geld.

ἔς δὲ τὴν τύχην
πρῶτος ὅσῃν σὺ πῶς ἂν **ἐκνεῦσαι** δοκεῖς;

hoe denk je, nu je in zo'n moeilijke situatie terechtgekomen bent, hieruit te kunnen **zwemmen** (= je hieruit te kunnen redden)?

Euripides, *Hippolytus* 470

Metonymia

De vervanging van een woord door een ander woord uit hetzelfde betekenisveld.

- **Abstractum pro concreto:** een abstract in plaats van een concreet begrip.

Εὐφορβος, ὃς **ἡλικίην** ἐκέκαστο

Euphorbus, die uitblonk onder zijn **leeftijd** (= leeftijdgenoten)

Homerus, *Ilias* 16.808

- **Naam van een god(in) in plaats een begrip uit zijn/haar invloedssfeer.**

σπλάγχνα δ' ἄρ' ἀμπεύραντες ὑπείρεχον **Ἥφαίστοιο**.

na dan de ingewandstukken aan het spit geregen te hebben hielden ze deze boven **Hephaestus** (= het vuur)

Homerus, *Ilias* 2.426

- **Materiaal in plaats van voorwerp.**

μή τις (...)
χαλκὸν ἐνὶ στήθεσσι βαλὼν ἐκ θυμὸν ἔλοιτο.

om te voorkomen, dat iemand hem het leven zou benemen door **brons** (= een bronzen speer/zwaard) in zijn borst te steken.

Homerus, *Ilias* 5.316-317

- **Pars pro toto:** een deel in plaats van het geheel.

ἅπαντα δὲ
στέγη πικνοῖσιν ἐκτύπει δραμήμασιν.

en heel het **dak** (= huis) dreunde van het drukke lopen.

Euripides, *Medea* 1179-1180

Paradox	<p>Een schijnbare tegenstrijdigheid.</p> <p>Zo zullen de laatsten de eersten en de eersten de laatsten zijn. <i>Evangelie van Mattheus 20.16</i></p> <p>Τεθνάσι κού τεθνάσι.</p> <p>Ze zijn dood en ze zijn niet dood. <i>Euripides, Helena 138</i></p> <p><i>Teucer vertelt aan Helena dat haar beide broers dood zijn en sinds hun dood als sterren aan de hemel staan.</i></p>
Parallellisme	<p>Het verschijnsel dat twee of meer zinnen of zinsdelen dezelfde structuur hebben.</p> <p>Spreken is zilver, zwijgen is goud.</p> <p>(Ἔρως) πράοτητα μὲν πορίζων, ἀγριότητα δ' ἐξορίζων· φιλόδωρος εὐμενείας, ἄδωρος δυσμενείας.</p> <p>Eros zorgt voor vriendelijkheid, hij bant grofheid uit; hij schenkt volijkheid en geeft geen ruzie. <i>Plato, Symposium 197d</i></p>
Personificatie	<p>Een vorm van beeldspraak waarbij levenloze dingen, voorwerpen of abstracties als levende wezens worden voorgesteld of eigenschappen daarvan toebedeeld krijgen.</p> <p>Het licht begint te wandelen door het huis en raakt de dingen aan. <i>Ida Gerhardt, Zondagmorgen</i></p> <p>μηλα, τὰ δὴ κατέκειτ' ἐσφαγμένα νηλεΐ χαλκῶ</p> <p>kleinvee, dat neerlag afgeslacht door het meedogenloze brons <i>Homerus, Odyssee 11.45</i></p>
Pleonasme	<p>Het aan een begrip toekennen van een kwalificatie die reeds in het begrip zelf besloten ligt.</p> <p>een potentiële kans</p> <p>καὶ μὲν που κείνον περιναίεται ἀμφὶς ἑόντες τείρουσι.</p> <p>en hem kwellen, denk ik, zijn burenen die om hem heen wonen. <i>Homerus, Ilias 24.488-489</i></p>
Polysyndeton	<p>De opeenvolging van twee of meer tekstelementen binnen een zin die telkens door een nevenschikkend voegwoord met elkaar verbonden zijn.</p> <p>Die zorgt en waakt en slaaft en ploegt en zwoegt en zweet <i>Joost van den Vondel, Palamedes</i></p> <p>θεάσομαι δὲ σὺν πατρὸς μολῶν ποδὶ πῶς νῦν προσόψῃ, καὶ σὺ καὶ δέσποινα σή.</p> <p>Ik kom met mijn vader naar je toe, en dan zal ik eens zien hoe je naar hem kijkt, jij en je meesteres. <i>Euripides, Hippolytus 661-662</i></p>

δώσει δέ τι ἔν γε φέρεσθαι,
ἢέ τινα τριπόδων εὐχάλακων ἢέ λεβήτων,
ἢέ δὴ ἡμιόνους ἢέ χρύσειον ἄλυσσον.

Hij zal je iets geven om mee te nemen, een van de mooie bronzen drievoeten
of kommen, **of** twee muilezels **of** een gouden drinkbeker.

Homerus, *Odysee* 15.83-85

Retorische vraag

Een vraag waarbij het niet de bedoeling van de vragsteller is dat er een antwoord gegeven wordt.

Waarom snapt niemand dat ik soms retorische vragen stel?

Bill Gates

Κακῶς πέπρακται πανναχῆ· τίς ἀντερεῖ;

Het staat er in alle opzichten slecht voor; **wie zal dit tegenspreken?**

Euripides, *Medea* 364

Sententia/γνώμη

Een algemeen geldende uitspraak.

Van het concert des levens heeft niemand een program.

Κάν βροτοῖς
αἱ δεύτεραι πῶς φροντίδες σοφώτεραι.

Ook bij mensen is de tweede gedachte vaak de verstandigste.

Euripides, *Hippolytus* 435-436

Tautologie

Het nevenschikkend herhalen van een begrip in andere woorden.

gratis en voor niks

τὰς γὰρ ἐνθάδε
θυσίας ἐπιστάμεσθα καὶ γινώσκομεν.

want wij kennen de offers hier en zijn ervan op de hoogte.

Euripides, *Iphigenia bij de Tauriërs* 490-491

Tertium comparationis/punt van overeenkomst

Zie vergelijking.

Vergelijking

Vorm van beeldspraak waarbij afgebeelde en beeld beide worden genoemd (dus *met* "als", "zoals", "gelijk aan" etc.).

De vergelijking bestaat uit drie elementen:

1. afgebeelde (= persoon/zaak die vergeleken wordt)
2. beeld (= persoon/zaak waarmee vergeleken wordt)
3. punt van overeenkomst/tertium comparationis (= het aspect waarin afgebeelde en beeld overeenkomen)

De blozende jongen was zo rood **als een kreeft**.

Afgebeelde:	de blozende jongen
Beeld:	de kreeft
Punt van overeenkomst:	het rood zijn

Ὡς τὸν μὲν λίπε θυμός, ἐπ' αὐτῷ δ' ἔργον ἐτύχθη
ἀργαλέον Τρώων καὶ Ἀχαιῶν· οἱ δὲ **λύκοι ὡς**
ἀλλήλοισι ἐπόρουσαν.

De levensgeesten verlieten hem, en bij zijn lijk ontstond een gruwelijke strijd van Trojanen en Grieken; zij stormden **als wolven** op elkaar af.

Homerus, *Ilias* 4.470-472

Afgebeelde:	Grieken en Trojanen
Beeld:	wolven
Punt van overeenkomst:	het vol agressie op elkaar af stormen

II. Narratologische begrippen

Alwetende verteller De vertellende instantie die complete kennis van alle gebeurtenissen, achtergronden en het verloop van het verhaal heeft.

Dramatische ironie Het verschijnsel dat een of meer personages minder kennis van de situatie hebben dan de lezer / het publiek.

Ἄνθ' ὧν ἐγὼ τάδ', ὥσπερ εἰ τοῦμοῦ πατρός,
ὑπερμαχοῦμαι, κάπτι πάντ' ἀφίξομαι
ζητῶν τὸν αὐτόχειρα τοῦ φόνου λαβεῖν.

Daarom zal ik deze strijd aangaan, alsof het om mijn eigen vader ging, en zal ik niets ongedaan laten bij het zoeken naar de moordenaar.

Sophocles, *Oedipus Tyrannus* 264-266

Oedipus spreekt allerlei bedreigingen uit tegen de moordenaar van koning Laius, niet wetend dat hij Laius, zijn eigen vader, zelf gedood heeft.

Prospectie (flashforward)

Het vooruitkijken door een personage of de verteller naar latere gebeurtenissen.

χρῆν γὰρ Κανδαύλη γενέσθαι κακῶς.

want het was voorbeschikt dat het slecht zou aflopen met Candaules.

Herodotus, *Historiae* 1.8

Raamvertelling

Een verhaal dat als kader één of meer andere verhalen omsluit.

Het verhaal over het diner bij de Phaeaken als kader waarbinnen Odysseus zijn verhalen vertelt.

Retrospectie (flashback)

Het terugkijken door een personage of de verteller op gebeurtenissen die hebben plaatsgevonden.

Οὐ μὲν δὴ τόδε μείζον ἔπι κακὸν ἢ ὄτε Κύκλωψ
εἶλει ἐνὶ σπηῖι γλαφυρῷ κρατερῆφι βίηφιν.

Dit is geen erger ramp dan **toen de Cycloop ons met bruto geweld opsloot in zijn gewelfde grot.**

Homerus, *Odyssee* 12.209-210

Ringcompositie Afbakening van een tekstsegment door aan het einde een tekstelement uit het begin (al dan niet letterlijk) te herhalen.

Ἄνδρα μοι ἔγνωπε, Μοῦσα,
 (...) θεά, θύγατερ Διός, εἶπε καὶ ἡμῖν.

Muze, bezing me de man,
 (...) godin, dochter van Zeus, vertel het ook aan ons.

Homerus, *Odyssee* 1.1 en 1.10

Vertellerscommentaar Het door de alwetende verteller (terloops) geleverde commentaar op gebeurtenissen of personages.

Αὐτῶν γὰρ σφετέρησιν ἀτασθαλίησιν ὄλοντο,
 νῆπιοι.

Want door hun eigen **roekeloze daden** stierven ze, **de dwazen.**
 Homerus, *Odyssee* 1.7-8

Vertelperspectief De positie van waaruit de verteller het verhaal vertelt.

Verteltempo De verhouding tussen verteltijd en vertelde tijd.

Wanneer de woorden van een personage in de directe rede worden weergegeven, is de verteltijd **even lang** als de vertelde tijd.
 Wanneer in een vertelling een samenvatting van gebeurtenissen wordt gegeven of wanneer er een sprong in de tijd wordt gemaakt, is de verteltijd **korter** dan de vertelde tijd.
 Wanneer in een vertelling een beschrijving wordt gegeven van een persoon of voorwerp, is de verteltijd **langer** dan de vertelde tijd.

Versnelling: het verteltempo wordt hoger dan in het voorafgaande.
 Vertraging: het verteltempo wordt lager dan in het voorafgaande.

Verteltijd De tijd die gebruikt wordt om het verhaal te vertellen.

Vertelde tijd De tijdsduur van de vertelde gebeurtenissen.

III. Argumentatieve begrippen

A-fortiori-redenering

Een redenering die stelt dat, wanneer in een bepaalde situatie iets geldt, het vanzelfsprekend is dat dit in een andere situatie met des te meer reden geldt.

Als een volwassene deze steen niet kan optillen, kan een kind dat al helemaal niet.

Herodotus vertelt dat de vrouw van Candaules het heel erg vond dat haar man haar naakt aan zijn dienaar had laten zien. Hij voegt daaraan toe:

παρὰ γὰρ τοῖσι Λυδοῖσι, σχεδὸν δὲ καὶ παρὰ τοῖσι ἄλλοισι βαρβάροισι, **καὶ ἄνδρα** ὀφθῆναι γυμνὸν ἐς αἰσχύνην μεγάλην φέρει.

Want bij de Lydiërs, zoals bij vrijwel alle niet-Grieken, wordt het **zelfs** als schandelijk beschouwd wanneer **een man** naakt gezien wordt.

Herodotus, *Historiae* 1.10

Analogie

Een argumentatie die gebruik maakt van een vergelijkbare situatie.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Ἡ δὲ τίσιν τί ἀποδίδουσα ὀφειλόμενον καὶ προσῆκον τέχνη μαγειρικὴ καλεῖται;

ΠΟΛΕΜΑΡΧΟΣ. Ἡ τοῖς ὄψοις τὰ ἡδύσματα.

ΣΩΚΡΑΤΗΣ. Εἶεν· ἢ οὖν δὴ τίσιν τί ἀποδίδουσα τέχνη δικαιοσύνη ἂν καλοῖτο;

Socrates: Wat moet een vak waaraan geven om bakkerskunst genoemd te worden?

Polemarchus: Een lekkere smaak aan gebak.

Socrates: Akkoord. En wat moet rechtvaardigheid aan wie geven om rechtvaardigheid genoemd te worden?

Plato, *Staat* 332c-d

Socrates trekt een analogie tussen het vak van banketbakker en de deugd rechtvaardigheid.

Autoriteitsargument

De verwijzing naar een uitspraak van een belangrijk persoon om een eigen bewering kracht bij te zetten.

καὶ <χρὴ ὑμᾶς> ἐνθυμηθῆναι ὅτι Ἀλκιβιάδην μὲν τὸν πρόπαππον αὐτοῦ καὶ τὸν πρὸς μητρὸς πάππον Μεγακλέα οἱ ὑμέτεροι πρόγονοι δις ἀμφοτέρους ἐξωστράκισαν, τοῦ δὲ πατρὸς αὐτοῦ οἱ πρεσβύτεροι ὑμῶν θάνατον κατέγνωσαν ὥστε νῦν χρὴ ἡγησαμένους πατρικὸν ἐχθρὸν τοῦτον εἶναι τῇ πόλει καταψηφίσασθαι.

En jullie moeten bedenken dat jullie voorouders zijn overgrootvader Alcibiades en zijn grootvader van moederskant Megacles beide tweemaal met het schervengericht hebben verbannen, en dat jullie ouders zijn vader ter dood hebben veroordeeld; daarom moeten jullie hem nu beschouwen als een erfmijsand van de stad en hem veroordelen.

Lysias 14.39

Invoeren fictieve spreker

Een opmerking van een denkbeeldige spreker.

ἴσως γὰρ ἂν λεγόντων ἡμῶν ὅτι “Οὐκ ὀρθῶς λέγετε, ὦ ἄνθρωποι, ἀλλὰ ψεύδεσθε”, ἔροιντ’ ἂν ἡμᾶς· “Ὁ Πρωταγόρα τε καὶ Σώκρατες, (...) εἶπατον ἡμῖν.”

Want als wij zouden zeggen: “Jullie hebben geen gelijk, mensen, maar jullie vergissen je”, dan zouden zij misschien zeggen: “Protagoras en Socrates, (...) zeg ons dat eens.”

Plato, *Protagoras* 353a

Syllogisme

Een redenering waarbij een conclusie getrokken wordt uit twee premissen (stellingen), een algemene (premissa maior) en een specifieke (premissa minor).

premissa maior
premissa minor
conclusie

Alle mensen zijn sterfelijk
Socrates is een mens
Socrates is sterfelijk

IV. Aanvullingen per auteur

Aanvullend voor Herodotus:

Epanalepsis

Het oppakken van het hoofdverhaal na een digressie door (al dan niet woordelijke) herhaling van (een deel van) het voorafgaande.

(...) ἐς ὃ διεξελθόντες ταύτην ἐς τὴν ἔρημον ἀπίκοντο. Ἡ δ' ἔρημος αὕτη...
(...)
Ἐπεὶ ὦν ὁ Δαρεῖος ἦλθε ἐς τὴν ἔρημον (...)

(...) totdat ze, na hier doorheen getrokken te zijn, **in de woestijn aankwamen**.
Die woestijn nu...

(...)
Toen Darius dus **in de woestijn gekomen was** (...)

Herodotus, *Historiae* 4.123-124

Kop-staartconstructie

Constructie waarbij een vervoegde vorm van het werkwoord aan het einde van een zin (de "staart") aan het begin van de volgende zin (de "kop") weer wordt opgenomen door een participiumvorm van hetzelfde werkwoord.

Οὗτος δὴ ὦν ὁ Κανδαύλης ἠράσθη τῆς ἑωυτοῦ γυναικός, ἐρασθεὶς δέ (...)

Die Candaules nu **werd verliefd** op zijn eigen vrouw, en **eenmaal verliefd** (...)

Herodotus, *Historiae* 1.8

Aanvullend voor Homerus:

N.B. De volgende begrippen worden bekend verondersteld: dactylus, spondee, hexameter. De kandidaat wordt geacht in staat te zijn een dactylische hexameter te scanderen. De begrippen cesuur en synizese worden niet bekend verondersteld.

Dactylische hexameter: effecten van de afwisseling dactylus-spondee op de inhoud

De aanwezigheid van veel spondeeën in een versregel kan plechtstatigheid, somberheid of traagheid suggereren, terwijl het veelvuldig voorkomen van dactyli opwinding, luchtigheid of snelheid kan uitdrukken.

ψυχὴν κικλήσκων Πατροκλῆος δειλοῖο. (6 spondeeën)

terwijl hij (Achilles) de schim van de ongelukkige Patroclus aanriep.

Homerus, *Ilias* 23.221

Αὔτις ἔπειτα πέδονδε κυλίνδετο λάας ἀναιδῆς. (5 dactyli)

Daarna rolde de onbeschaamde steen weer naar de vlakte.

Homerus, *Odyssee* 11.598

Apostrofe

De verteller richt zich rechtstreeks tot een personage of gepersonifieerde zaak in het verhaal.

Ἔνθ' ἄρα τοι, Πάτροκλε, φάνη βίοτιο τελευτή.

Toen verscheen voor jou, Patroclus, het einde van je leven.

Homerus, *Ilias* 16.787

Enjambement	<p>Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel.</p> <p>Ἄνδρα μοι ἔνεπε, Μοῦσα, πολύτροπον, ὃς μάλα πολλὰ πλάγχθη.</p> <p>Bezing me, Muze, de listige man, die zeer veel zwierf.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Odyssee</i> 1.1-2</p>
Epitheton ornans	<p>Een bijvoeglijk naamwoord dat een vaste eigenschap weergeeft van persoon of zaak (bijv. stad of land), ongeacht de relevantie in de tekst. Zie ook hieronder bij formule.</p> <p>Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.</p> <p>Hem ten antwoord sprak de snelvoetige edele Achilles.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Ilias</i> 1.121</p>
Formule	<p>Het regelmatig terugkeren van een vaste formulering in eenzelfde situatie.</p> <p>1. Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.</p> <p>Hem ten antwoord sprak vervolgens de snelvoetige edele Achilles.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Ilias</i> 1.121</p> <p>2. Τὸν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.</p> <p>Hem ten antwoord sprak vervolgens de heerser der mannen Agamemnon.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Ilias</i> 1.172</p> <p>3. Τὸν δὲ ἰδὼν ἐνόησε ποδάρκης δῖος Ἀχιλλεύς.</p> <p>De snelvoetige edele Achilles kreeg hem in het oog en merkte hem op.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Ilias</i> 11.599</p> <p>4. Ὡς ἔφατ', οὐδ' ἀπίθησεν ἄναξ ἀνδρῶν Ἀγαμέμνων.</p> <p>Zo sprak hij, en de heerser der mannen Agamemnon gehoorzaamde.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Ilias</i> 2.441</p> <p>De formule Τὸν/τήν δ' ἡμείβετ' ἔπειτα, "hem/haar ten antwoord sprak vervolgens" (zie voorbeelden 1 en 2), komt ruim zeventig keer voor bij Homerus. Het onderwerp van ἡμείβετ' bestaat meestal uit een eigennaam met een of twee epitheta ornans (zie bij epitheton ornans). De combinatie eigennaam + epitheton ornans is ook een formule, die op zijn beurt weer met andere formules verbonden kan worden: zie voorbeelden 3 en 4.</p>
Homerische vergelijking	<p>Een vergelijking waarbij het "beeld" uitvoerig wordt uitgewerkt.</p> <p>Ὡς δ' ὅτ' ἐπὶ προβόλῳ ἀλιεύς περιμήκει ῥάβδῳ ἰχθύσι τοῖς ὀλίγοισι δόλον κατὰ εἶδατα βάλλων ἐς πόντον προΐησι βοῶς κέρας ἀγραύλοιο ἀσπαίροντα δ' ἔπειτα λαβῶν ἔρριψε θύραζε, ὥς οἳ γ' ἀσπαίροντες ἀείροντο προτὶ πέτρας.</p> <p>Zoals wanneer een visser op een uitstekende rots met zijn lange hengel voor de kleine vissen voedsel als lokaas uitgooit en zijn hoornen dobber in zee gooit en vervolgens, wanneer hij beet heeft, deze spartelend uit het water ophaalt, zó werden zij spartelend opgehaald naar de rotsen.</p> <p style="text-align: right;">Homerus, <i>Odyssee</i> 12.251-255</p>

Typische scène Een groep (bijna) woordelijk herhaalde verzen waarmee een telkens terugkerende activiteit wordt beschreven (bijv. aankomst, badscène, offer).

Αὐτὰρ ἔπει λοῦσέν τε καὶ ἔχρισεν λίπ' ἑλαίῳ
ἀμφὶ δέ με χλαῖναν καλήν βάλεν ἠδὲ χιτῶνα,
εἶσε δέ μ' εἰσαγαγοῦσα ἐπὶ θρόνου ἀργυροῦλου,
καλοῦ δαιδαλέου - ὑπὸ δὲ θρήνῳ ποσὶν ἦεν.

Maar nadat zij (*Kirke*) me (*Odysseus*) gewassen had en ingesmeerd met olijfolie, legde ze een mooie mantel en kleed om mij heen, en liet ze me, na me binnengeleid te hebben, plaats nemen op een zetel met zilverbeslag, een mooie, kunstig bewerkte - en eronder was een bankje voor de voeten.

Homerus, *Odyssee* 10.364-367

Een held bewapent zich: Homerus, Ilias 3.328 vv. / 16.130 vv. / 19.367 vv.

Een maaltijdscène: Homerus, Ilias 1.458 vv. / 2.421 vv. / Odyssee 12.359 vv.

Aanvullend voor tragedie:

Enjambement Het doorlopen van een syntactische eenheid voorbij het einde van een versregel.

Ὡς δὲ πέτρος ἢ **θαλάσσιος**
κλύδων ἀκούει βουθετουμένη φίλων.

Als een rots of een golf van de zee luistert ze naar haar vrienden, terwijl ze wordt terechtgewezen.

Euripides, *Medea* 28-29

Stichomythie Een dialoog waarin men om de beurt één regel spreekt.

Pentheus en Dionysus:

ΠΕ. Οἶδ', ὃς τὸ Σάρδεων ἄστῳ περιβάλλει κύκλῳ.

ΔΙ. Ἐννεῦθέν εἰμι, Λυδία δέ μοι πατρίς.

ΠΕ. Πόθεν δὲ τελετὰς τάσδ' ἄγεις ἐς Ἑλλάδα;

ΔΙ. Διόνυσος ἡμᾶς εἰσέβησ', ὁ τοῦ Διός.

ΠΕ. Ζεὺς ὃ' ἔστ' ἐκεῖ τις, ὃς νέους τίκτει θεούς;

Pe. Ja, ik ken <de Tmolus>, die de stad Sardes rondom omringt.

Di. Daar kom ik vandaan, Lydië is mijn vaderland.

Pe. Waarom breng je deze ceremoniën naar Griekenland?

Di. Dionysus bracht mij hier binnen, de zoon van Zeus.

Pe. Is daar een Zeus, die nieuwe goden verwekt?

Euripides, *Bacchae* 463-467

Spellingsregels ten aanzien van Griekse eigennamen

Ten aanzien van de spelling van de Griekse eigennamen hanteert het CvE de volgende regels:

1. Uitgangspunt vormt de lijst van namen uit de Griekse en Romeinse oudheid, in Van Dale, Groot woordenboek der Nederlandse taal, 13^e herziene uitgave, 1999.

2. Bij eigennamen die niet in deze lijst voorkomen, hanteert het CvE de spelling die aansluit bij die van de bovengenoemde lijst.

